

Б.А.Катиренчук, А.В.Калашніков

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ І НАТО

© Катиренчук Б.А., Калашніков А.В., 2000

Досліджується співробітництво України з НАТО.

This is a study on the problems of Ukraine's cooperation with NATO.

Повсюдно визнається, що найдраматичніше протистояння колись могутніх військово-політичних блоків – НАТО і Організації Варшавського Договору, що утримувало у смертельній небезпеці усе людство впродовж другої половини ХХ століття, відходить у минуле. У ХХІ століття народи світу увійшли в умови нових геополітичних реалій. Не стало Радянського Союзу, на руїнах якого виникла ціла низка суверенних держав, у тому числі і незалежна Україна. Перестала діяти Організація Варшавського Договору. В країнах Східної і Центральної Європи, що колись входили до цього прорадянського блоку, докорінно змінився державний, суспільний лад: від влади рішуче відсторонено компартії, відновлено засади демократії, гарантії прав людини. Отже, було усунуто одну з найважливіших причин, що колись породили “холодну війну”.

Однак міжнародна ситуація в Європі, інших регіонах світу продовжує залишатися складною. Гострі конфлікти на міжетнічному, релігійному ґрунті, що останнім часом виникли в Косово, Боснії, Герцеговині, Чечні сколихнули народи не лише колишньої Югославії і Росії. Вони засвідчили гостру необхідність пошуку нових надійних гарантів миру і міжнародної безпеки. Переважна більшість народів Європи і світу, враховуючи повчальний досвід локалізації конфліктів в Югославії, все більше пов’язують свої надії на гарантування національного суверенітету, своєї національної безпеки з миротворчою діяльністю Північноатлантичного Альянсу та провідною силою цього Альянсу Сполученими Штатами Америки.

Налагодження тісної співпраці з НАТО незалежна Україна розглядає як одну з пріоритетних ділянок своєї зовнішньополітичної діяльності. Обумовлене це, по-перше, тим, що Україна уже в перші роки своєї незалежності добровільно прийняла безпрецедентне рішення позбутися ядерної зброї, приєднатися уже в ранзі неядерної держави до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї ДНЯЗ. Повне виведення ядерної зброї з території України, що стало вагомим внеском у зменшення ядерної загрози і створення єдиного світового, європейського простору безпеки було одностайно схвалене в колах ООН, ОБСЄ, світовою прогресивною громадськістю. В той же час безпека України тепер значно узалежнюється від дотримання гарантування цієї безпеки з боку наймогутніших ядерних країн – США і Росії; по-друге, на кордонах України з’явилися нові члени Північноатлантичного Альянсу – Польща, Угорщина, Чехія, а ближчим часом НАТО можуть поповнити Словаччина, Болгарія, Румунія. Отже, зближення України з НАТО є одночасно зближенням з найближчими країнами – сусідами України; по-третє, треба рахуватися з тим, що незалежна Україна свідомо обрала позаблоковий статус, нейтральний зовнішньополітичний курс. А це вимагає додаткових міжнародних гарантій її безпеки і суверенітету.

І, врешті-решт, Україна покликана брати активну участь у розбудові нової архітектури європейської безпеки, а це неможливо без налагодження контактів з такою впливовою міжнародною організацією, як НАТО.

Все це пояснює, чому Україна першою з країн СНД приєдналась до програми НАТО “Партнерство заради миру” 8 лютого 1994 року.

Схвалюючи програму НАТО “Партнерство заради миру”, політичне керівництво України виходило з того, що участь у цій програмі піднесе міжнародний престиж України; ця програма забезпечить додаткові гарантії її безпеки в Європі та об’єднання країн Східної і Західної Європи.

Участь України в цій програмі дозволила б зрівноважити зовнішню політику країн НАТО і військового блоку СНД. І головне, програма “Партнерство заради миру” допомогла б Україні подолати штучну ізоляцію від Європи та повернутися до складу провідних держав континенту.

Крім того, програма НАТО “Партнерство заради миру” дозволила б Україні : збільшити кількість військ, вишколених для участі в операціях, які проводяться під егідою ООН та ОБСЄ; проводити спеціальні наукові дослідження, підвищити вишкіл Збройних Сил України до рівня відповідних стандартів НАТО, здійснити подальшу демократизацію Збройних Сил України, посилити контроль за ними з боку громадськості, одержати доступ до користування новими технологіями НАТО [2, с.22].

14 вересня 1995 року було затверджено “Індивідуальну програму партнерства України з НАТО на 1999 рік”. У “Спільній заяві України і НАТО” з цього приводу проголошувалось зміцнення широкомасштабних відносин НАТО і України. У ході переговорів у штаб-квартирі НАТО у вересні 1995 року сторони підкреслили, що реальний розвиток відносин між Україною і НАТО стане внеском у зміцнення європейської безпеки. Союзники по НАТО також підтвердили свою підтримку суверенітету і політичної незалежності, територіальної цілісності; внутрішньої стабільності, демократичного розвитку, економічного добробуту України та її статусу як держави, що не володіє ядерною зброєю. Вони особливо зазначили, що незалежна, демократична і стабільна Україна є одним з ключових чинників стабілізації і безпеки в Європі.

Партнерство з НАТО має гарантувати Україні право голосу при обговоренні та вирішенні проблем міжнародного співробітництва, включаючи питання безпеки. Прагнення до співпраці з НАТО відкривало б перспективи розвитку відносин “спеціального партнерства”, яке може конкретизувати умови та форми допомоги Україні з боку НАТО в разі виникнення кризової ситуації в Східній Європі. Водночас участь України в програмі “Партнерство заради миру” має надати їй цінного політичного досвіду і закріпити її присутність у таких формах взаємодії, які стосуються спільного розвитку та втілення механізмів колективної безпеки, до становлення якої прагне українське державне керівництво.

На найвищому рівні було офіційно визнано, що у довгостроковій перспективі інтеграція до Європейського Союзу є стратегічною метою України, якій мають бути підпорядковані інші заходи в плані зовнішньої і внутрішньої державної політики. Проте цей процес має бути поступовим і виваженим. Політичне керівництво нашої держави підкреслило, що Україна, як найбільша позаблокова з країн Європи, за теперішніх обставин своїм гіпотетичним приєднанням до існуючих військово-політичних угруповань могла б зруйнувати систему міжнародної безпеки, однак подібне неприєднання сьогодні не означає, що майбутнє України обов’язково має бути позаблоковим. Стратегічна орієнтація України на

європейські інтеграційні спільноти визначатиме політику держави стосовно співробітництва в системі колективної безпеки, що включає за певних обставин її участь і в структурах колективної оборони. Україна, як стверджує керівництво держави, готова вже зараз перебрати на себе в повному обсязі права та обов'язки, які визначаються статусом асоційованого партнера ЗЄС, який здобули інші країни Центральної Європи. Україна безперечно має право вступити до будь-якої військово-політичної структури, що має тенденцію перетворитися на елемент європейської та трансатлантичної безпеки [2, с.25].

Але Україна може прийняти рішення про вступ до НАТО лише тоді, коли вона міцно встане на ноги, коли зможе зосередитися на виході з економічної та енергетичної кризи, а також на піднесенні української національної свідомості. Україна може вступити в НАТО лише тоді, коли вона стане сильною, незалежною країною.

Важливою подією міжнародного життя, яка істотно вплинула на подальші взаємини України і НАТО, став саміт глав держав – членів Північноатлантичного Альянсу, який відбувався в липні 1997 року в Мадриді.

9 липня 1997 року на саміті було підписано документ великої політичної ваги – Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО. Хартію підписали від імені України – Президент України, від НАТО – Генеральний секретар НАТО і глави держав та урядів всіх 16 держав-членів Альянсу [2, с.25].

Виходячи з ролі, яку відіграють Україна та НАТО у створеній системі Євро-атлантичної безпеки, сторони визнали за необхідне розвивати відносини особливого і ефективного партнерства, яке сприятиме більшій стабільності і просуванню спільних демократичних цінностей в Центрально-Східній Європі.

У Хартії визначається, що незалежна, демократична та стабільна Україна є одним з ключових факторів забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі та континенті в цілому.

Відзначено, що країни – члени НАТО продовжуватимуть підтримувати суверенітет та незалежність України, її територіальну цілісність, принцип непорушності кордонів, демократичний розвиток, економічне процвітання та її статус без'ядерної держави як ключові фактори стабільності та безпеки в Центрально-Східній Європі та на континенті.

Сторони підтвердили важливість міцних та сталих відносин між Україною та НАТО і відзначили значний прогрес, досягнутий у різних сферах діяльності з метою розвитку розширених, поглиблених і тісніших відносин між Україною та НАТО.

Країни – члени НАТО підтримали гарантії та безпеки, які отримала Україна від усіх п'яти ядерних держав як без'ядерна держава.

Сторони визначили форми реалізації співтовариства, сфери та механізми проведення консультацій, у т.ч. в таких галузях:

- політичні питання та питання безпеки, зокрема розвитку Євроатлантичної безпеки та стабільності, включаючи і безпеку України;
- запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі;
- контроль над озброєнням та роззброєнням;
- експорт озброєнь та супутньої передачі технології.

Було вирішено, що Україна та НАТО вироблять кризовий консультативний механізм для проведення спільних консультацій у будь-якому випадку, коли Україна вбачатиме пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці. Перед-

бачалось створення комісії Україна НАТО, яка збиратиметься на рівні Північноатлантичної Ради не менше двох разів на рік і слідкуватиме за виконанням Хартії та у своїй роботі сприятиме подальшому розвитку та інтенсифікації співробітництва.

Підсумовуючи сказане, відзначимо, що Хартія визнала готовність НАТО адаптуватись до нових реалій в Європі, враховувати позицію країн-партнерів, зокрема України в процесі трансформації і розширення Альянсу. Було задекларовано готовність НАТО створити необхідні умови для роботи комісії Україна – НАТО. Україна стала першою країною в Центрально-Східній Європі, що має подібний механізм консультацій та співробітництва з Альянсом.

НАТО визнала і підтримала стратегічний курс України на інтеграцію до Європейських та Євроатлантичних структур. Україна вперше була визнана невід'ємною складовою частиною Центрально-Східної Європи.

Лідери всіх, країн – членів НАТО зазначили, що одну з ключових ролей відіграє сьогодні Україна в європейській політиці [2].

Національні інтереси України стосовно НАТО визначаються з огляду на ту роль, яку Північноатлантичний Альянс відіграє у підтриманні міжнародного миру, стабільності і безпеки, покращанні клімату довір'я в Європі, виробленні підходів до проблеми роззброєння і контролю за озброєнням для запобігання розповсюдження зброї масового знищення.

В період “холодної війни” НАТО довело свою здатність до підтримання міжнародного миру і безпеки в Європі, а після її закінчення – щодо активної адаптації до нових реалій та викликів часу і свого трансформування до виключно оборонного союзу, до військово-політичної структури Євро-атлантичної безпеки через прийняття нових зобов'язань у сфері миротворчої діяльності, спрямованих на підтримання зусиль ООН і ОБСЄ, ініціювання Програми “Партнерство заради миру”, рівноправної та відкритої для всіх держав.

На сьогодні НАТО залишається єдиною організацією демократичних держав Євроатлантичного простору в галузі оборони і безпеки, що довела свою ефективність і життєздатність.

Принципово важливе значення мають стосунки України і НАТО з огляду на активізацію ролі альянсу у сфері миротворчої діяльності, яка здійснюється під політичним керівництвом ООН.

За недовгий період після встановлення офіційних відносин з НАТО Україна активно включалася у спільно здійснювані миротворчі процеси, в тому числі в Югославії.

Підкреслимо, що в жодній країні, в тому числі й Росії, немає підстав бути стурбованою тим, що Україна підписала з НАТО Хартію про особливе партнерство, оскільки цей документ не є таємним, там немає ніяких таємних домовленостей, там усе всім ясно, очевидно. Цей документ, спрямований на реалізацію перш за все інтересів європейської безпеки, має на меті зміцнення стабільності та безпеки в Європі, а, отже, несе в собі позитивний заряд.

Північноатлантичний Альянс зайвий раз підтвердив свою репутацію як найдієздатнішого союзу післявоєнного періоду. НАТО вдалося вирішити найскладнішу проблему щодо розширення на Схід, уникнувши при цьому прямого конфлікту з Росією. Завдяки зусиллям західних держав, і перш за все Сполучених Штатів Америки, були підведені кінцеві підсумки закінчення “холодної війни”.

Незалежна Україна виступає в ролі стратегічного бар'єра між Росією і Заходом. Якщо б цей бар'єр зник, НАТО довелося би переглянути свої оборонні плани. Присутність росій-

ського фактора відчувалась би країнами Східної і Центральної Європи значно гостріше, особливо, якщо б російські війська розташувались на території України.

НАТО не бачить особливої необхідності розташовувати іноземні бойові підрозділи або ядерну зброю на території майбутніх нових країн-членів блоку. Але це становище могло б змінитися, якщо б Україна була включена в оборонну структуру під керівництвом Росії і російські війська отримали б можливість розташуватись на території України.

Геополітичне розташування України на водорозділі між Європейським та Євразійським просторами з охопленням майже всього північного узбережжя Чорного моря підвищує її вагомість як стабілізуючого фактора регіонального та континентального виміру. До цього треба додати й досить виважену політику стосовно “західного” та “східного” векторів її зовнішньої політики. Необхідно разом з тим підкреслити два дуже важливі моменти, які належним чином оцінюються партнерами по НАТО порівняно з іншим вагомим контрагентом на сході Європи-Росією.

Виконавча влада України зайняла лояльну позицію щодо найбільш гострої проблеми сучасного геополітичного Союзу на Схід, допускаючи у перспективі навіть входження Української держави до європейських і трансатлантичних структур, хоча досягнення нового статусу не є безпосереднім завданням сьогодення.

Важливе значення для подальшого поглиблення співпраці України і НАТО матиме схвалена Президентом України Державна програма співпраці України з Північноатлантичним Альянсом, розрахована на три роки. В програмі йдеться про раціональне охоплення всіх можливих напрямків взаємовигідного співробітництва, в тому числі і в таких питаннях, як конверсія, боротьба з організованою злочинністю, поширенням наркотиків, дії в надзвичайних ситуаціях, співпраця у військово-технічній та науковій галузях тощо [4, с.144].

Розробка такої широкомасштабної та комплексної програми стала унікальним явищем у ще недовгій історії взаємин Альянсу з країнами – партнерами, вона може стати моделлю для розвитку їх взаємовідносин у цьому столітті. Разом із тим спільна робота українських та натовських експертів над цією програмою повністю відповідає новому концептуальному підходу керівництва Альянсу щодо перебудови функціональних завдань Організації Північноатлантичного договору в нових умовах.

Додамо, що в Україні з'явилася можливість за допомогою відповідних структур НАТО отримати доступ до новітніх технологій, повніше використати потенціал своїх підприємств у ракетно-космічній галузі, одержати допомогу в конверсії воєнно-промислового комплексу тощо.

Найпереконливішим свідченням зростання, поглиблення співробітництва України і НАТО став нещодавній офіційний візит до України Генерального Секретаря Північноатлантичного Альянсу Джорджа Робертсона і згодом проведене за його участю вперше в історії відносин “Україна – НАТО” в Києві засідання комісії “Україна – НАТО”. В засіданні взяли участь послы всіх 19 країн – членів НАТО (березень 2000 року). Сам факт проведення засідання цієї комісії на території України, вперше за межами штаб-квартири НАТО в Брюсселі (це неодноразово відзначали учасники засідання, засоби масової інформації), вказував на унікальність і історичність цієї події, свідчив про справді особливе ставлення Альянсу до України [5].

Учасники засідання одноставно відзначили повне виконання обома сторонами Робочого плану на 1999 рік, хоч одночасно критикували низьку ефективність робочої групи України – НАТО з питань військової реформи в Україні, що була створена в 1997 році.

Дж. Робертсон висловив свій погляд на військову реформу в Україні, яка полягає, зокрема, у поступовому переході від армії призову до контрактної служби. Він зауважив, що досвід НАТО може бути тут надзвичайно корисним. Позитивно було оцінено також співробітництво України і НАТО в економічній, науковій галузях, у реагуванні в умовах надзвичайних ситуацій.

У ході перебування делегації НАТО у Верховній Раді І.В.Плющ заявив, що одним з пріоритетних завдань зовнішньої політики України є розвиток її співробітництва з НАТО як з організацією, що гарантує безпеку нашої держави. “Після відомих змін, що склалися у Верховній Раді”, – заявив Ів. Плющ, – ставлення зокрема керівної верхівки парламенту до НАТО дещо змінилося. Верховна Рада готова законодавчо забезпечувати розвиток відносин України з НАТО, у парламенті вже створено депутатську групу: “Україна – НАТО”. “Хоч, – додав І. Плющ, – ми розглядаємо вступ України в НАТО через призму забезпечення власної суверенності, політичної незалежності, цілісності країни і недоторканості кордонів, а також входження в єдиний політико-економічний європейський простір”.

Після завершення роботи Комісії “Україна – НАТО” в Києві лорд Дж. Робертсон заявив: “Мета нашого партнерства полягає в тому, щоб дати можливість людям в Україні краще зрозуміти, що таке НАТО, як ми можемо спільно працювати на користь Україні”.

І, схоже, такі дії вже дають позитивні результати. Слово “НАТО” серед громадян України перестало асоціюватися зі стереотипом радянських часів. Як стверджує Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, українські громадяни почали вбачати в НАТО не лише оборонний альянс, а й союз демократичних країн, наймогутнішу військово-політичну організацію сьогодення, котра здатна ефективно гарантувати мир, безпеку і стабільність у євроатлантичному просторі [3].

Важливо, що такі погляди поділяє Президент України Л.Д.Кучма, який нещодавно заявив: “Україна готова і надалі поглиблювати відносини з НАТО – ключовим елементом загальноєвропейської структури безпеки”.

1. Омелян Б.Г. НАТО – гарант безпеки в Європі // *Нова хвиля*. – 1997. – № 2. – С.19–23.
2. Особливе партнерство України та НАТО – запорука стабільності Європи // *Наука і оборона*. – 1998. – № 3. – С.17–27.
3. Образ часів “холодної війни” відходить у минуле // *Урядовий кур'єр*. – 2000. – 3 берез. – С.2.
4. НАТО: Довідник. – К., 1999. – С.144.
5. Партнерство із НАТО: від кількості до якості // *Урядовий кур'єр*. – 2000. – 2 берез.